

# Sultan II. Abdülhamid Döneminde Mekteb-i Harbiye-i Şahane

*Zekeriya Türkmen*

Beykent Üniversitesi

## **a. Kuruluşundan Sultan II. Abdülhamit Devrine Kadar Mekteb-i Harbiye-i Şahane (1834-1875)**

Harbiye Mektebi, Türkiye’de modern bilimlerin gelişmesinde önemli katkıları olan bir eğitim kurumu idi. Asakir-i Mansure-i Muhammediye Ordusuna subay yetiştirmek amacıyla açılan Harbiye Mektebi, Batı ülkelerindeki askerî teknolojiye uygun çağdaş bilgilerle donatılmış subay yetiştirmek üzere 1834 yılında Maçka Kışlasındaki binasında açılmıştı.<sup>1</sup> Askerlik mesleğinden kaynaklanan ihtiyaçlardan dolayı öncelikle okuma-yazma öğretildikten sonra askerî bilimler ile muharebe usul ve yöntemlerinin öğretildiği Harbiye Mektebinin ders programında modern bilimlere de zaman içinde genişçe yer verilmiştir.

.....

1 Maçka Kışlasında açılan Mekteb-i Harbiye’nin kitabesinde, “*İktiza-yı ilm ü irfan ile hakan-ı zaman / Askerine kıldı tebyîn matlab-ı Harbiye’yi / Yek kalemde çıktı Es’ad işbu tarih-i metin / Yaptı şeh Mahmud-ı Adli Mekteb-i Harbiye’yi.*” Sene 1250 (1834) tarihi düşünülmüştür (Mehmet Es’at, *Mir’at-ı Mekteb-i Harbiye*, Artin Asadoryan Matbaası, İstanbul 1310 (1894), s. 16).

Harbiye Mektebine büyük önem veren Sultan II. Mahmut, açılışının ertesi yılı (1835) Maçka'daki kışlaya gelerek burayı ziyaret edip, bizzat öğrencilerle tek tek ilgilenmiş, yapılan sınavları denetlemiş, atış talimlerinde de hazır bulunmuş, başarılı olan Harbiyelileri ise ödüllendirmiştir.<sup>2</sup> Kuruluşu takip eden ilk yıllarda her ne kadar klasik Osmanlı medrese eğitimi verdiği izlenimi oluştursa da Harbiye'de verilen eğitimde her daim Avrupa etkisi gözle görülür bir şekilde kendini hissettirmiştir. XIX.yüzyılın sonlarına doğru Avrupa etkisinin daha da arttığı gözlemlenir. Avrupa'nın askerî tekniğinden yararlanmak için devlet yöneticileri büyük gayretler sarf ederken, eğitim-öğretim yöntem ve teknikleri kadar personelin yurt dışında eğitilmesi konusunda da hassasiyet oluşmaya başlamıştır. Harbiye Mektebi'nin açıldığı yıllarda Avrupa'ya öğrenciler gönderildiği gibi, eğitim-öğretime destek amaçlı Avrupa'dan öğretmenler de getirilip Harbiye Mektebinde istihdam edilmiştir.<sup>3</sup>

Harbiye Mektebinde, okulun üçüncü komutanı olan Emin Paşa zamanında (1841-1846) eğitim-öğretim düzeyinin yükseltilmesi konusunda önemli çalışmalar yapılmıştır. Emin Paşa, okulun ders programını fen ağırlıklı hale getirmeye çalışırken, askerlik için gerekli olan mühendislik derslerinin programa dahil edilmesini de sağlamıştır. Teorik derslerin yanında pratik bir takım uygulamalara da geçilmiş, okulda Fransız öğretmenler görevlendirilmiştir.<sup>4</sup> 1845 yılında Sultan Abdülmecit'in emriyle Meclis-i Vâlâ'da ülkenin marif teşkilatının görüşülmesi gündeme getirilince Emin Paşa'nın da ön ayak olmasıyla Harbiye Mektebindeki eğitim-öğretim sistemi yeniden ele alınmıştır. Harbiye Mektebi'nin genişletilmesi ve ıslahı

.....

2 Zekeriya Türkmen, "XIX. Yüzyıl Askerî Yenileşme Devri Eğitim Öğretim Kurumlarından Mekteb-i Harbiye-i Şahane (Sultan II. Mahmut ve Sultan Abdülmecit Dönemleri)", *Osmanlı İstanbul'u III*, İstanbul 29 Mayıs Üniv. Yay., İstanbul 2015, s. 143.

3 Gülşah Eser, "Mekteb-i Harbiye'nin Türkiye'de Modern Bilimlerin Gelişmesindeki Yeri (1834-1876)", İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2005, s. 15-27, 73-83.

4 İsrail Kurtcephe-Mustafa Balcıoğlu, *Kara Harp Okulu Tarihi*, Kara Harp Okulu Matbaası, Ankara 1991, s. 54.

için padişahın iradesi alındıktan sonra<sup>5</sup> teşkil edilen 8 kişilik Meclis-i Muvakkat'ın haftanın iki günü toplanması ve askerî mekteplerin ıslahı konusunda çalışmalar yapıp kararlar alması istenmiştir.<sup>6</sup> Bahse konu meclis, Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî kararları doğrultusunda çalışmalarını yürütmüştür. Nisan 1845'de alınan kararla; Mekteb-i Harbiye'de eğitimin 4 yıla çıkarılması, kurmay subay yetiştirmek üzere Erkan-ı Harbiye Mektebi açılması, askerî derslere ağırlık verilmesi, Harbiye'ye öğrenci yetiştirmek üzere ordu merkezleri dahil 12 yerde "*Mekteb-i Fünûn-ı İdadîye*"lerin açılması ve temel bilgilerin buralarda verilmesi, her öğrenciye resmî istihkak olarak elbise ve tayinat dağıtılması kanunlaştırılmıştır.<sup>7</sup>

Sultan Abdülmecit, Harbiye Mektebi'nde eğitimin kalitesinin artırılmasına yönelik olarak Avrupa'ya özellikle Fransa'ya askerî eğitim görmek üzere öğrenciler gönderdiği gibi, Fransa'dan çeşitli sınıflardan subayların Türkiye'ye davet edilerek Harbiye'de öğretmenlik yapmaları konusunda girişimlerde bulunulmasını istemiş, bu konuda önceki yıllara göre önemli ilerlemeler olmuştur.<sup>8</sup>

Bugün Harbiye Askerî Müzesi olarak hizmet veren Pangaltı'daki bina, Sultan Abdülaziz döneminde yeniden inşa edilmiş ve 1863 senesinde Harbiye Mektebi, Gülhane'de eğitim gördüğü Tıbbiye binasından (İstanbul FYO yanı eski Merkez K.lığı binası) Pangaltı'daki bu yeni binaya taşınmış, Sultan Abdülaziz'in katıldığı bir törenle eğitim-öğretime başlamıştır.<sup>9</sup> 54.000 metrekarelik bir alana inşa edilen Harbiye Mektebinin günümüzde kapalı mekanı 18.600 metrekaredir. 1887 yılında Sultan II. Abdülhamit tarafından bugün Ahmet Muhtar Paşa binası olarak adlandırılan Yemekhane binası ile Ahmet Fethi Paşa binası olarak adlandırılan Jimnastikhane binası ilave edilmiştir.<sup>10</sup> Bu arada Sultan Abdülaziz dönemi-

.....

5 Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA.), İrade Dahiliye, nr. 4972.

6 *Takvim-i Vekayi*, sene 1261, sayı: 284.

7 Mehmet Es'at, *Mir'at-ı Mekteb-i Harbiye*, s. 37-39. Ayrıca bk., İsrail Kurtcephe-Mustafa Balcıoğlu, *Kara Harp Okulu Tarihi*, s. 55-56.

8 İsrail Kurtcephe-Mustafa Balcıoğlu, *Kara Harp Okulu Tarihi*, s. 57-58.

9 *Tasvir-i Efkâr*, nr. 152, 28 Cemaziyelahir 1280 (10.12.1863).

10 Zekeriya Türkmen, "XIX. Yüzyıl Askerî Yenileşme Devri Eğitim Öğretim Kurumlarından Mekteb-i Harbiye-i Şahane (Sultan II. Mahmut ve Sultan

nin en önemli gelişmelerinden birisi 1868 yılında yapılan idarî ve mülkî taksimata uygun olarak, 1869 yılında ordu teşkilatı ve ordu merkezlerinde de yeni bir takım düzenlemelere gidilmesi olmuştur. Yapılan bu düzenlemeye göre tespit edilen ordu merkezleri küçük bir takım değişikliklerle Balkan Harbi dönemine kadar aynı kalmış; askerî eğitim-öğretim kurumları da bu merkezlerde faaliyetlerini sürdürmüştür.<sup>11</sup>

Sultan Abdülaziz devrinde Viyana'da Harp Okulu eğitimi alan Mirliya Galip Paşa'nın Mekteb-i Harbiye-i Şahane komutanlığına getirilmesiyle birlikte eğitim-öğretim sisteminde yeni düzenlemeler yapılmıştır. Galip Paşa 1863'de ve 1871-1875 yılları arasında Harbiye Mektebi komutanlığı görevinde bulunmuştur. Galip Paşa'nın 1871-1875 dönemindeki komutanlığı devrinde fen derslerinin artırılması özellikle matematik dersinin bütün sınıflarda okutulması uygulamasına geçilmiştir. Ayrıca Sultan II. Mahmut döneminde Harbiye'nin kuruluşundan bu yana uygulanan sözlü sınav sisteminin yazılı sınav sistemine geçiş yapılmıştır. 1875 yılında Harp Okulu öğrencilerinin piyade, süvari, istihkam, topçu ve kurmay sınıfına nasıl ayrılacakları ve bu sınıflarda ne tür bir eğitim görecekları konusunda önemli yenilikler uygulamaya konulmuştur. Böylece Batı usulü askerî teknik ve taktik anlayışına göre eğitim gören bir subay tipi yetiştirilmeye başlanmıştır. Daha önceki yıllarda da bu sınıfların mevcut olduğu bilinmekle birlikte, 1875 yılındaki uygulama daha sistematik bir şekilde eğitim verilmesini ve Harbiye Mektebinde eğitim gören öğrencilerin ait oldukları muharip sınıflara göre özellik arz eden dersleri görmeleri sağlanmıştır.<sup>12</sup>

.....

Abdülmecit Dönemleri)", s. 161.

11 Bu yeni düzenlemeye göre, I.Ordu İstanbul, II.Ordu Edirne, III. Ordu Manastır, IV.Ordu Erzurum, V.Ordu Şam, VI.Ordu Bağdad, VII.Ordu San'a'da bulunacaktı (İhsan Hün, *Osmanlı Genelkurmayının Ne Suretle Teşekkül Ettiği*, İstanbul 1952, s. 25; Ziya Şakir (Soku), *Tanzimat Devrinden Sonra Osmanlı Nizam Ordusu Tarihi*, İstanbul 1952, s. 32). Konuyla ilgili ayrıntı için bk., Zekeriya Türkmen, *Mütareke Döneminde Ordunun Durumu ve Yeniden Yapılanması (1918-1920)*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 2001.

12 BOA., İMM, nr. 386.

Süleyman Hüsnü Paşa'nın komutanlığı döneminde Harbiye Mektebi'nde disipline büyük önem verilmiş, disiplinsizlik yapan öğrenciler hemen alaya çıkarılmıştır.<sup>13</sup> Ders programlarına yeniden bir düzen getirildiği gibi, yine bu dönemde Harbiye Mektebi'nde gösteri-tatbikat kıt'aları da teşkil edilerek, askerî eğitimlerde manevralara önem verilmeye başlanmıştır. Sultan Abdülaziz'in kanlı bir darbeyle tahttan indirilmesinin ardından darbeciler tarafından başa getirilen Sultan V. Murat'ın kısa süren saltanat döneminde Harbiye Mektebi yine Süleyman Hüsnü Paşa'nın sıkı denetimi altında bulunmuştur.

### **b. Sultan II. Abdülhamit'in İlk Saltanat Yılları ve Mekteb-i Harbiye-i Şahane**

Sultan Abdülaziz'in saltanatının son yılında Harbiye Mektebi Komutanlığında bulunan Süleyman Hüsnü Paşa'nın eğitim-öğretim alanında önemli yenilikler yaptığı bilinmektedir. Süleyman Hüsnü Paşa, yazdığı eserlerle daha sonraları Türk düşünce tarihinde de önemli bir şahsiyet olarak ünlenmiştir. Harbiye Mektebi'nde verilen eğitimde Türkçülük fikrinin öğrencilere yayılmasında etkili olduğu bir gerçektir. Ancak, Sultan Abdülaziz'in tahttan indirilmesine yol açan hadisede Süleyman Hüsnü Paşa'nın öğrencisi olduğu Hüseyin Avni Paşa'nın yanında görünmesi ve dolayısıyla Harbiye Mektebindeki bir takım subayların da bu darbe hareketinde yer almaları Sultan II. Abdülhamit'in Harbiye'ye karşı temkinli yaklaşmasına yol açmıştır.<sup>14</sup> Bundan dolayı padişah, iktidara gelişinin ilk yılında Harbiye Mektebi ile ilgilenmeye pek fırsat bulamamıştır. Aslında bu süreçte I. Meşrutiyetin ilanı ve 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşının patlak vermesi bir yerde bu ilgisizliğin gerekçeleri arasında gösterilebilir. II. Abdülhamit'in iktidara geldiği sırada Müşir Sait Paşa Harbiye Mektebinde komutanlık görevinde bulunmaktadır. Sultan II. Abdülhamit döneminde Harbiye Mektebi, Sultan Abdülaziz

.....

13 Alaya çıkma / çıkarılma, subay adayının okuldan alınıp er veya erbaş olarak her hangi bir askerî birliğe gönderilmesi anlamına gelirdi. (Y.N.)

14 Yılmaz Öztuna-Ayvaz Gökdemir, *Türkiye'de Askerî Müdahaleler*, İstanbul 1987, s. 53.

dönemindeki şöhreti de dikkate alındığından daha sıkı bir disiplin ve denetim altında tutulmaya çalışılmıştır.

Sultan II. Abdülhamit, Mehmet Esat'ın *Mir'at-ı Mekteb-i Harbiye* adlı eserinde belirtildiği üzere 22 Şaban 1294 / 1 Eylül 1878 tarihinde Mekteb-i Harbiye-i Şahane'ye resmî bir ziyarette bulunmuştur. Bu ziyaret sırasında sadece Harbiye Mektebi öğrencileri değil, Bahriye ve Tıbbiye Mektebi öğrencileri de Pangaltı'da Harbiye Mektebine uzanan yol boyunca dizilerek padişahı selamlamışlar, bando da bunlara marşlarla iştirak etmiştir. Harbiye Mektebi komutanı Mirliya İbrahim Ethem Paşa<sup>15</sup> ve idarecileri tarafından karşılandıktan sonra bir müddet istirahat eden padişah, saat 5 (17:00)'de öğrencilerin imtihan edildikleri salonlara teşrif etmiş, sınavlarda başarı gösteren öğrencilere güzel ciltli kitaplar ile ders araç-gereci ve atlas gibi şeyler hediye etmiştir. Ayrıca o sene mezun olup mülazım-ı sani rütbesi ile orduya katılacak olan zabıt namzetlerine de diplomaları verildikten sonra mezuniyet konuşmaları yapılmış, tören bittikten sonra padişah oradan ayrılmıştır. Mehmet Esat Efendi'nin belirttiğine göre Harbiye bandosu o gece (1/2 Eylül 1878) sabaha kadar marşlar çalmış, öğrenciler de bir üst sınıfa geçme veya mezuniyet coşkusu yaşamışlardır.<sup>16</sup> Sultan II. Abdülhamit'in Harbiye Mektebi'ni ziyaretine dair okulun inşa muallimi Ahmet Hamdi Bey bir dörtlükle tarih düşmüştür. Ertesi sene ise Şehzade Selim Efendi törenlere katılarak, imtihanları takip etmiş, daha sonra Harbiye öğrencilerinin jimnastik gösterileri izlenmiştir. Şehzade Selim Efendi ile birlikte Müşir Gazi Osman Paşa ve diğer padişah yaveri paşalar da törene katılmışlar, şehzade Harbiye Mektebine karşı memnuniyetini övgülerle dile getirmiştir.<sup>17</sup>

1877-1878 Osmanlı-Rus Harbinden sonra imzalanan Berlin Antlaşması, Osmanlı Devleti'nin bundan böyle uluslararası dengede nasıl bir yol takip edeceğinin de habercisi olmuştur. II.

.....

15 Mirliya İbrahim Ethem Paşa, 1877-1883 yılları arasında Harbiye Mektebi Komutanlığı görevinde bulunmuştur.

16 Mehmet Es'at, *Mir'at-ı Mekteb-i Harbiye*, s. 96-98.

17 "Şah-ı devran Abdülhamid-i kâmrân / Kıldı feyz, makdemiyle mektebi reşk-i cenân/Kadir olmazlar eda-yı şükrüne bu ni'metin/Bendegânın olsa da her ..... bed-zeban." (Mehmet Es'at, *Mir'at-ı Mekteb-i Harbiye*, s. 99).

Abdülhamit, kişisel dostu ve uluslararası siyasette müstakbel müttefiki olarak gördüğü Alman imparatoru II. Wilhelm'den Harbiye Mektebi'nin yeniden düzenlenmesi için çağın harp teknik ve taktik usullerinden anlar uzman subaylar gönderilmesini istemiş; Almanlar da bu talebe olumlu cevap vermiştir.<sup>18</sup> Nitekim, bu zeminin hazırlanmasından sonra Almanya'nın boş durmadığı, Alman Harihicyesinin de Osmanlı Devleti'nden her bakımdan yararlanabilmek için sadık bir müttefik olarak yaklaşmaya gayret ettiği bilinmektedir.<sup>19</sup> II. Wilhelm'in, Osmanlı Devleti konusunda dönemin Alman Dışişleri Bakanı von Bülow'a verdiği siyasî-diplomatik görevlerin başında, "yalnız kalmamak, tersine Türkleri askeri, politik ve ekonomik bakımdan" Almanların yanına çekmek, asker-sivil yöneticilerin gönüllerini kazanmak ve zaman içinde ülkeyi tamamen kendilerine bağlamaktı.<sup>20</sup>

Daha önceki tarihlere bakıldığında Almanların Osmanlı ordusuyla ilgilerinin Sultan III. Selim dönemine kadar dayandığı gözlemlenir. Sultan III. Selim devrinde, bizzat Padişahın isteğiyle Prusyalı subaylardan Albay *von Goetze* Türk topçu birliklerini yeniden düzenlemekle görevlendirilmişti. Prusya'dan istenen ikinci askeri heyet de 1836 da Moltke'nin başkanlığında gönderilen askeri heyettir. Helmuth von Moltke'den yıllar sonra 1882'de Albay Kaehler heyeti Osmanlı ülkesine askerî ıslahat için davet edilmiştir. Bu heyetin gelişi ve Türkiye'deki faaliyetleri konusunda ilk önemli ciddi çalışma hocam Prof. Dr. Kemal Beydilli tarafından yapılarak bilim dünyasına sunulmuştur.<sup>21</sup> O dönem dünyasına bakıldığında Almanların askerî teknoloji ve eğitim konusunda üstünlükleri bir gerçek idi. Sadece Osmanlı Devleti değil, Avusturya ve Rusya da Almanlardan askerî alanda büyük etkileşim içinde bulunan ülkelerdendi.

.....

18 BOA. Y.PRK.ASK., nr. 19/60.

19 İlber Ortaylı, *İkinci Abdülhamit Döneminde Osmanlı İmparatorluğunda Alman Nüfuzu*, Ankara Ün. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yay., Ankara 1981, s. 57 vd.

20 Lothar Ratmann, *Berlin-Bağdat, Alman Emperyalizminin Türkiye'ye Girişi*, çev. Ragıp Zarakolu, İstanbul 1982, s. 99.

21 İlber Ortaylı, *İkinci Abdülhamit Döneminde Osmanlı İmparatorluğunda Alman Nüfuzu*, s. 58.

## b. Alman İslah Heyetlerinin Gelişinden Sonra Mekteb-i Harbiye-i Şahane (1882-1900)

II. Abdülhamit'in Alman İmparatoru II. Wilhelm'den Osmanlı Devletine askerî uzmanlar göndermesi talebi Alman hükûmeti ve Genelkurmayı tarafından da olumlu karşılanmıştır. Almanya Genelkurmay Başkanı Helmuth von Moltke, Türkiye'de geçmişte edindiği tecrübelerden hareketle "*Alman subayların Osmanlı ordu-sunda hizmeti alınmasının Osmanlı'dan çok Almanların işine geleceğini*" ifade ederek bunların İstanbul'a gönderilmelerine olumlu yaklaşmış ve Alman büyükelçiliğine bağlı olarak hizmet etmelerini istemiştir.<sup>22</sup> Yapılan ikili görüşmelerin sonunda 11 Nisan 1882 de dört subayın -ki bunlar Albay *Otto August Johannes von Kaehler*, Piyade Yüzbaşısı *Kamphövener*, Topçu Yüzbaşısı *von Hobe*, Dragon alayından Yüzbaşı *Ristoui*- Türkiye'ye gönderilmesine izin verilmiştir. Albay Kaehler Mayıs 1882 başında Türkiye'ye gelince yıllık 25.000 frank karşılığı altın para almak şartıyla üç yıllığına iş mukavelesini imzalamış, 1 Haziran'da padişah ile görüştüktan sonra 21 Haziran 1882'de Mirliya rütbesiyle işe başlamış<sup>23</sup>, bir süre sonra da Ferik rütbesine terfi etmiştir. Gerçi Kaehler Türkiye'de üç yıl kadar görev yapmış ve İstanbul'da 1885 yılında vefat etmişti.<sup>24</sup> Kaehler heyeti, Alman silah fabrikalarının Türkiye'yle olan bağlantılarının kurulmasında öncülük de etmiştir. Türkiye'ye gelen Alman subaylarına iki rütbe zammı verilmesi Almanya'dan gelecek olan subaylar için de cazip görünmüştür. Bundan sonra gelenlerin çoğunda rütbece yükselme kaygısı hep var olmuştur.<sup>25</sup> Bu sırada Almanya'dan getirtilen askerî

.....

22 Kemal Beydilli, "II. Abdülhamit Devrinde Gelen İlk Alman Askerî Hey'eti Hakkında", *İ. Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, (TD), Sy: 32, (Mart 1979), s. 481 vd. Ayrıca bk., Necmettin Alkan, "II. Abdülhamit Devrinde İstihdam Edilen İlk Alman Askerî Heyetinin Komutanı Otto von Kaehler ve Her İki Tarafın Beklentileri", *TD*, Sy: 43, İstanbul 2006, s. 149-150.

23 Necmettin Alkan, "II. Abdülhamit Devrinde İstihdam Edilen İlk Alman Askerî Heyetinin Komutanı Otto von Kaehler ve Her İki Tarafın Beklentileri", s. 157-161.

24 Otto von Kaehler, 3 Kasım 1885 tarihinde görevi başında iken vefat etmiş, İstanbul'da Feriköy'de Protestan mezarlığına defnedilmiştir. (Y.N).

25 İlber Ortaylı, *Osmanlı İmparatorluğunda Alman Nüfuzu*, s. 60-61.



uzmanlar<sup>26</sup>, orduda zamanla Alman nüfûzunun artmasına zemin hazırlamış oldu. Bu dönemde ayrıca askerî eğitim kurumlarında görevli Avrupalı öğretmenlerin sayısı da arttırıldı.<sup>27</sup> 1882 yılında yapılan antlaşma gereği Almanya'dan gönderilen 4 subayı daha sonraki yıllarda diğerleri takip etmiş, Osmanlı Devleti'nin yıkılışına uzanan süreçte askerî-mülkî subay-memur sayısı 29 Ocak 1919 tarihinde toplam 25.000 kişiyi bulmuştur.<sup>28</sup>

Sultan II. Abdülhamit'in ilk saltanat yıllarından itibaren orduyu modernleştirme ve batı standartlarına yaklaştırma gayretleri artarak devam ettiği gibi, ordunun personel mevcudunun da arttırılması yoluna gidildi.<sup>29</sup> Osmanlı ordusunda Sultan II. Abdülhamit dönemine kadar uygulana gelen ve çeşitli ülkelerden alınmış bulunan karma teşkilât ve taktik artık terk edilerek yukarıda ifade edildiği üzere Alman tarzı Prusya sistemine uygun teşkilat ve eğitim usûlü benimsenecekti.

Osmanlı Devleti'ni gelecekte sadık bir müttefik yapabilmek için Alman Genelkurmayı yetkilileri bu çerçevede büyük gayretler

.....

26 II. Abdülhamit döneminde Almanya'dan ilk defa bir askerî heyetin getirilmesi 1880 yılında düşünülmüş; bilahare politika gereği Almanlar'a yaklaşmak gereği hissedilince, bu hey'etlerle birlikte gelenlerin sayısı zamanla artmıştır. II. Abdülhamit dönemindeki bu ilk askerî heyetin faaliyetleri için bk. Kemal Beydilli, "II. Abdülhamit Devrinde Gelen İlk Alman Askerî Hey'eti Hakkında", s. 481-494.

27 1877-1878 Osmanlı Rus savaşından sonra ordu komutanları hükûmete sundukları raporlarında, Osmanlı Devletine komşu olan ülkelerin askerî güçlerinin büyük bir tehdit unsuru olduğunu hatırlatarak kuvvetli bir ordunun kurulmasını istiyorlardı. Bk. Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA.), Yıldız Esas Evrakı (YEE.), Evrak nr. 1236, Kısım: 14, Zarf : 126, Karton: 1. Öte yandan kurulması tavsiye edilen ordunun son sistem silahlarla donatılması, bu konuda Almanlar'la temasa geçilmesi ve maliyenin mümkün mertebe zorlanması gerektiği ifade edilmekte idi. Bk. BOA. YEE., Evrak nr. 2627, Kısım: 9, Zarf: 72, Karton: 4.

28 Kemal Beydilli, "II. Abdülhamit Devrinde Gelen İlk Alman Askerî Hey'eti Hakkında", s. 493.

29 Musa Çadircı, "II. Abdülhamid Devrinde Osmanlı Ordusu", *Dördüncü Askerî Tarih Semineri Bildiriler*, Ankara 1989, s. 36-45, s. 47'deki çizelgede ordunun mevcudu gösterilmiştir.

sarfederek işi şansa bırakmadılar. Belirtilen süreçte hemen harekete geçen Alman Genelkurmayı, Türkiye'den askerî yardım hususunda gelen talepleri de dikkate alarak Binbaşı Baron Colmar von der Goltz'un<sup>30</sup> İstanbul'a gönderilmesini kararlaştırmıştır.<sup>31</sup> Goltz kendisinden önce gelen takipçileri gibi -aslında- Alman Genelkurmayı tarafından özel olarak seçilerek Türkiye'ye gönderilmiş bir kurmay subaydı.<sup>32</sup> Binbaşı Colmar von der Goltz, Berlin'deki karargahta gerekli görüşmeleri ve gerekli hazırlıkları tamamladıktan sonra 18

.....

30 Colmar von der Goltz, Alman mareşali, 1843'de Doğu Prusya'da (Kaliningrad) doğmuştur. Osmanlı ve Alman ordularından Mareşal rütbesiyle görev yapmış bir asker ve yazardır. Von der Goltz, 1861 yılından itibaren Prusya ordusunda subay olarak değişik birliklerde bulunduktan sonra, 1878-1883 arasında Berlin'deki askeri akademide öğretmenlik yapmış, "*Silablanan Millet*" adlı kitabını 1883 yılında yayımlamıştır. Kitabı "*Millet-i Müsellaha*" adıyla Türkçeye çevrilmiştir. Haziran 1883'te Binbaşı rütbesindeyken askeri müşavir olarak Osmanlı Ordusuna katılmak üzere Alman askeri heyeti içinde yer almıştır. Bu işbirliği faaliyetiyle birlikte Osmanlı Devleti, Krupp ve Mauser gibi Alman şirketlerinden silah almaya başlamıştır. Goltz, Almanya'nın ve Osmanlı Devleti'nin Doğu'daki nüfuzunu garantilemek için Bağdat tren yolunun inşa edilmesini de desteklemiştir. Goltz, 1908 yılında tekrar Osmanlı Ordusu'nda görevlendirilmek üzere davet edilmiştir; 1911 yılında Mareşal rütbesine terfi ederek Osmanlı ordusunun Erkân-ı Harbiye Riyaseti İkinci Başkanlığına (*Gnkur II. Başkanı*) kadar yükseltilmiştir. I. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla Ağustos 1914'te Almanya'ya dönmüş, işgal edilen Belçika'nın askeri valiliğine atanmıştır. Goltz, 2 Ağustos 1914 tarihli Türk-Alman gizli ittifak antlaşması gereği Kasım 1914'te Sultan V. Mehmet'in kurmay başkanı (*Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi: Genelkurmay Başkanı*) olarak İstanbul'a gönderilmiştir. I. Dünya Savaşı'nda İngiliz Ordusuna karşı Osmanlı ve Alman ordularının birlikte hücum etmesi fikrini Harbiye Nazırı Enver Paşa ve Osmanlı Orduları Komutanı Otto Liman von Sanders'e beğendiremeyen Goltz Paşa'ya Irak'taki 6. Ordu komutanlığı görevi verilmiştir. Goltz 6. Ordu bölgesine gelince Türk komutanlar tarafından bu atama pek hoş karşılanmadı. Bağdat'ta rahatsızlandı. 19 Nisan 1916'da yakalandığı tifüs hastalığı nedeniyle oluşan yüksek ateş sonucu vefat etti. Mezarı İstanbul'a nakledildi, Tarabya'da Alman elçiliği bahçesine defnedildi (*Golç Paşa'nın Hatıratı, İstanbul'da (1914-1915); Irak ve İranda (1915-1916)*, çev. E. Kaymakam Salih Mayakuşu, İstanbul Askerî Matbaa, 1932).

31 Mehmet Es'at, *Mir'at-ı Mekteb-i Harbiye*, s.135.

32 BOA., İDH., nr. 36898.

Haziran 1883 tarihinde Türkiye'ye gelmiş, İstanbul'da devlet erkânı tarafından törenle karşılanmıştı. Bu sırada hem Sultan II. Abdülhamit ve hem de Harbiye Nazırı tarafından büyük iltifat görmüştür. Goltz Türkiye'de Askerî Mektepler Nazırı Mustafa Zeki Paşa'nın müsteşarı olarak göreve başlamıştır. Bu ilk gelen Alman heyetinin Türkçe bilmeyişi, Türklerin de Almanca bilmeyişi iletişim kopukluğuna yol açmışsa da yarım yamalak Fransızca lisanıyla anlaşma sağlanabilmiş; ilk yıllarda askerî eğitimde hedeflenen veya umulan başarı yakalanamamıştır.<sup>33</sup> Alman Genelkurmay'ınca aslında pek sevilmeyen biri olan Colmar von der Goltz'un Türkiye'de yıldızının parlaması Kaehler Paşa'nın vefatından sonra olmuştur. Alman İslah Heyetinin başına getirilmesi ve II. Abdülhamit'in güvenini kazanması da bu döneme rastlar. Goltz, Harbiye Mektebindeki öğrencileri ve kurmay subay adaylarını etkilemeyi bildiğinden, bir süre sonra bu gruplarda Alman hayranlığı yarattığı gibi, gelecekte Almanya'nın sadık müttefiki olacak bir kuşağın oluşturulmasına da büyük etki etti. Bu memnuniyet yüzünden Goltz'un kontratı üç kez uzatılarak Kasım 1895 yılına kadar Osmanlı ordusu hizmetinde kalmasını sağlamıştır. Bu konuda çalışmaları bulunan İlber Ortaylı'nın ifadesiyle Goltz, "*Faal, çalışkan ve zeki bir askerî uzman ve siyasî istihbaratçı*" idi.<sup>34</sup>

Goltz Paşa, Sultan III. Selim döneminden bu yana ağırlıklı olarak devam eden Fransız usulü eğitim-öğretim sistemi terk edilip, teorik ve pratik eğitimde Alman etkisi yaygınlaştırılmaya çalışılmıştır. Goltz'un bu arada Binbaşı olan rütbesi, yapılan anlaşma gereği iki rütbe zammıyla Mirliyalığa yükseltilmiş, ilk iş olarak da Harbiye Mektebinde teoriden ziyade uygulamaya ağırlık verilmesini öğütleyerek yeni sistemi kurmaya gayret etmiştir.<sup>35</sup> Goltz Paşa hem Sultan II. Abdülhamit'ten, hem de sadrazam ve Harbiye Nazırından iltifatlar görmüş, kendisine Harbiye Mektebindeki eğitim konusunda geniş yetkiler verilmiştir. Goltz Paşa, Harbiye Mektebinde yaptığı düzenlemeyle öğrencilerin derslerde teoriden çok uygulamaya önem

.....

33 İlber Ortaylı, *Osmanlı İmparatorluğunda Alman Nüfuzu*, s., 61-62.

34 İlber Ortaylı, *Osmanlı İmparatorluğunda Alman Nüfuzu*, s., 63-65.

35 Jeduha L. Wallach, *Bir Askerî Yardımın Anatomisi*, çev., Fahri Çeliker, Ankara 1985, s. 46.

vermesine çalıştı. Hazırladığı programda askerî derslere daha çok, kültür ve teknik derslere daha az yer veren bir proje hazırlayarak Harbiye Nezaretine sunmuş ancak, kendisine “*Osmanlı ülkesinde kültürlü ve fen adamlarına ihtiyaç vardır*” gerekçesiyle karşı çıkılmıştır.<sup>36</sup>

Askerî Mektepler Nazırı Zeki Paşa'nın yardımcısı olan Goltz, bir süre sonra Nazır müsteşarı (Askerî Mektepler Müfettişi) olarak 1883'ten 1895'e kadar Osmanlı ordusu hizmetinde bulunmuş<sup>37</sup>; orduda Alman etkisini artırmaya yönelik büyük çabalar harcamıştır. Goltz Paşa bu ilk gelişinde tam 12 yıl Harbiye Mektebinde hizmet vermiş, bu sürede 4000 sayfalık oldukça hacimli Türkçe taş baskı büyük bir ders kitabı yayımlamıştır.<sup>38</sup> Goltz ve Kaehler'in göreve başlamasından bir yıl sonra Harbiye Mektebinde dersler ve talimler Alman sistemine göre yapılmaya başlanmıştır. Goltz'un görev yaptığı dönemde Harbiye Mektebi komutanı Mustafa Zeki Paşa'dır. Mustafa Zeki Paşa 1884 yılından 1908 yılına kadar tam 24 yıl Harbiye Mektebi Komutanlığı görevini yürütmüştür.<sup>39</sup>

Bir süre sonra “*Mekatib-i Askeriye Umum Müfettişliği*” görevine getirilen Goltz'un maiyetine Almanca, Fransızca ve İngilizce bilen üç yardımcı (kurmay) subay atanmıştı. Bunlardan ilki Abdullah Paşa, diğeri Tahir Bey ve üçüncüsü de Raşit Bey'dir. Goltz işbaşına geldiğinde Harbiye Mektebinde okutulan derslerin iş bilen subaylar yetiştirmekten çok uzak olduğunu tespit ederek öğrencilerin zihinlerini gereksiz bilgilerle doldurulmasından vazgeçilmesini sağlayacak yeni metotlar geliştirdi.<sup>40</sup> Eski bilgilerle dolu Fransızca'dan tercüme edilmiş kitaplarda yer alan konular öğrencileri ezberciliğe itiyordu. Tecrübî dersler ise son derece kısıtlı idi. Harbiye'den mezun olan genç zabitler gereksiz bir yığın kuramsal bilgilere sahip oluyorlar, ancak tecrübî yani uygulamalı eğitim ise son derece az veriliyordu.<sup>41</sup>

.....

36 İsrail Kurtcepe-Mustafa Balcıoğlu, *Kara Harp Okulu Tarihi*, s. 109.

37 Mehmet Es'at, *Mir'at-ı Mekteb-i Harbiye*, s. 136.

38 Jeduha L. Wallach, *Bir Askerî Yardımın Anatomisi*, s. 37.

39 Cemalettin Taşkiran, *Yüzyıllardır Harbiye, Harbiye'nin 180 Yıllık Tarihi ve En Büyük Harbiyeli Mustafa Kemal*, Doğan Kitap, İstanbul 2009, s.,65.

40 *Harp Okulu Tarihçesi 1845-1945*, Harp okulu Matbaası, Ankara 1945, s. 27.

41 Jeduha L. Wallach, *Bir Askerî Yardımın Anatomisi*, s. 53-54.

Bu da askerî talim ve terbiyeden yoksun olarak zabitanın kıt'aya çıkmasına yol açıyordu.

Goltz göreve geldikten sonra Serasker Osman Paşa'dan Harbiye Mektebinde eğitimin uygulamalı hale getirilmesi için izin talep etmiştir. Serasker'den gerekli onayı alan Goltz, Harbiye Mektebi için yeni bir ders programı hazırlamıştır. Bunu yaparken de Almanya'daki Harbiye Mektebi'ni örnek almıştır. Askerlikle ilgisi olmayan dersler müfredattan çıkarılıp yerine harp silah, araç ve gereçleri, harp tarihi, harp sanatı tarihi, Osmanlı Askeri Teşkilat Tarihi, yabancı ülkelerin teşkilatları, coğrafya, stratejik coğrafya, istatistik ve uygulamalı taktik dersleri konulmuştur. Goltz derslerin işleniş tarzı, özel ve genel yazılı sınav sistemi ile sözlü sınav sistemine dair de yeni düzenlemeler getirmiştir.<sup>42</sup>

Bu arada yapılan yeni düzenlemeyle Harbiye Mektebindeki eğitim süresi 4 yıldan 3 yıla indirilmiştir. Yeni düzenlemeye göre öğrenciler birinci sınıfta piyade ve süvari olarak iki sınıfa ayrılmıştır. Üç yıllık süre zarfından birkaç ders dışında genelde aynı dersleri görmüşlerdir. Birinci sınıfta Akaid-i Diniye, Topografya, Handese-i Resmiye, Hikmet-i Tabiiye, Kimya, Askerî Hitabet, Talim Nazariyatı, Terbiye-i Askeriye, Fransızca, Almanca, Rusça, Harita Tersimi, Topografya Ameliyatı ve Talim Ameliyatı dersleri okutulmuştur.<sup>43</sup>

İkinci sınıfta Akaid-i Diniye, Hizmet-i Seferiye, Dahiliye Kanunnamesi, Fenn-i Mimari, Talim Nazariyatı, Fransızca, Askerî Harita Tersimi, Hizmet-i Seferiye Ameliyatı, Talim Ameliyatı, Ceza Kanunu, Almanca ve Rusça, Tarama, Hikmet, Fenn-i Furuset Nazariyatı (Piyade), Fenn-i Baytari ve Tezkere-i Süvariyan ve Topografya Ameliyatı dersleri okutulmuştur.<sup>44</sup>

Üçüncü sınıfta, Tabiiye, İstihkamat-ı Hafife, Fenn-i Esliha, Hıfzıssıhha-i Askerî, Coğrafya-i Askerî, Devlet-i Aliyye Ordu Teşkilatı, Talim Nazariyatı, Askerî Terbiye, Fransızca, İstikşafat-ı Askeriye, İstihkam Eşkali, Talim Ameliyatı, Tabiye Tatbikatı, Almanca,

.....

42 BOA., İDH., nr. 36898; Jeduha L. Wallach, *Bir Askerî Yardımın Anatomisi*, s. 54.

43 *Kara Harp Okulu Arşivi*, 18 numaralı kayıt defteri.

44 *Kara Harp Okulu Arşivi*, 18 numaralı kayıt defteri.

Rusça, Askeri Köprüler, Tabiye, İstihkama dersleri okutulmuştur.<sup>45</sup> Harbiye Mektebinde verilecek dersler konusunda Goltz Paşa tarafından gerçekleştirilen bu düzenlemeler 1912 yılına kadar küçük bir takım küçük değişikliklerle aynı şekilde sürdürülmüştür.

Goltz'un müsteşarlığı dönemine ait örnek vermek gerekirse 1888 yılında Zeki Paşa, Askerî Mektepler Müfettişi iken Harbiye Mektebinde görev yapan öğretim üyesi zabitanın listesi şöyledir: Müsteşar tercümanı Abdullah Efendi, Şimendifer dersine Mirлива Legof Paşa, Almanca'ya Mirлива Osman Paşa, Süvari dersine Mirлива Heviz Bey, Ders Nazırı Erkan-1 Harp Miralayı Şükrü Bey, Piyade Talimi dersi Erkan-1 Harp Miralayı Ali Bey, Fransızca dersine Erkan-1 Harp Kaymakamı Galip Bey, Hey'et ve Taksim-i Arazi dersine Erkan-1 Harp Kaymakamı Avni Bey, Lisan dersine Erkan-1 Harp Kaymakamı Mustafa Bey, Süvari Talimi dersine Erkan-1 Harp Kaymakamı İsmail Bey, Fenn-i Ahval-i Fers dersine Baytar Binbaşı Behçet Efendi, Silah Bilgisi dersine Erkan-1 Harp Binbaşı Mahmut Bey, Sağlığı Koruma dersine Tabip Binbaşı Faik Bey, Piyade Talimi dersine Binbaşı Sadık Efendi, Makine dersine Binbaşı Hasan Efendi, Hendese dersine Binbaşı Ali Rıza Bey, Resim dersine Binbaşı Hüseyin Fuat Bey, Tarama dersine Binbaşı Ahmet Şekür Bey, Mimari dersine Erkan-1 Harp Kolağası Reşit Bey, Lisan dersi muavini Kolağası İbrahim Efendi, Kitabet dersine Yüzbaşı Rafet, Hikmet ve Tatbikat dersine Binbaşı Hüseyin Efendi, Hendese-i Haliye dersine Binbaşı İbrahim Efendi, İstihkamat-1 Hafife dersi muavini Topçu Binbaşı Hayri Efendi, Topografya dersi muavini Erkan-1 Harp Yüzbaşı Halil Efendi, Tabiye dersi Erkan-1 Harp Yüzbaşı Sami Efendi, Rusça Erkan-1 Harp Yüzbaşı Carfeski, Umumi Tefazli dersi Erkan-1 Harp Yüzbaşı Hadi, Almanca Erkan-1 Harp Yüzbaşı Hober ve Sami, Rusça Erkan-1 Harp Yüzbaşı Ali Rıza, Meç dersine Mülazım Faik, İstitastik ve Askeri Coğrafya dersi Erkan-1 Harp Yüzbaşı İzzet Efendi, Kaleler Tarihi ve Hizmet-i Seferiye dersi Erkan-1 Harp Kolağası Ömer Suphi Bey, Kale Tarihi dersi Erkan-1 Harp Kolağası Hamdi Bey girmektedir.<sup>46</sup>

.....

<sup>45</sup> *Kara Harp Okulu Arşivi*, 22 numaralı kayıt defteri.

<sup>46</sup> *Salname-i Askerî*, İstanbul 1304 (1888).

Harbiye Mektebinde sınav sistemi kuruluştan Sultan Abdülaziz'in son dönemine kadar (1874) "*ber-mutad huzur imtihanları*"<sup>47</sup> şeklinde icra edilmekte idi. Her yıl sınav döneminde padişah bizzat okula gelir ve imtihanlar icra edilir; başarılı olan öğretmen ve öğrenciler ödüllendirilirdi.<sup>48</sup> 1874 yılında Harbiye Mektebi Komutanı Galip Paşa hali hazırda uygulanmakta olan sözlü sınav sisteminin sakıncalarını dile getirerek bunun değiştirilmesini teklif etmiştir. 15 Mayıs 1290 (1874) tarihli kanunname ile Harbiye Mektebinde yazılı sınav sistemi getirilmiştir. Buna göre sınav kağıtları okulun mühürüyle mühürlendikten sonra sıkı bir denetim altında öğrencilere dağıtılır, sınavlar icra edilirdi. Gözetmenlere büyük sorumluluk düşüyordu. Kopya çekmenin cezası son derece ağırdı.<sup>49</sup> 1874 tarihinde kabul edilen bu yeni sınav sistemi 1911 yılına kadar yürürlükte kalmıştır. Askerî dersler 45 puan üzerinden değerlendirilirken, yardımcı dersler kapsamında görülen resim, jimnastik, tarama gibi dersler ise 20 puan üzerinden değerlendirilmiştir.

Goltz Paşa'nın Almanya'ya dönmesinden sonra Askerî Mektepler Müfettişliğine atanan Zülüflü İsmail Paşa da mevcut uygulamayı devam ettirmiştir. 1899 yılında Harbiye Mektebi Ders Nazırlığı'na atanan Mehmet Esat Bey, eğitim-öğretim programlarının yeniden düzenlenmesine gayret etmiş; Almanya, Fransa ve Belçika'dan getirilen müfredat programlarından istifade ile okuldaki eğitim sistemine çeki düzen verilmiştir. Özel ve genel sınavlarla ilgili yeni düzenlemeler yapılmıştır. O döneme kadar kurmay sınıfına geçen öğrencilere "*erkan-ı harp*" ifadesi kullanılırken, yeni dönemde "*erkan-ı harp namzedi*" (kurmay adayı) denilmeye başlanmıştır. Erkan-ı Harbiye sınıfı adayları 15 kişiden 40 kişiye çıkarılmıştır. Başarılı olanlar erkan-ı harp yüzbaşısı rütbesiyle mezun olup kıt'alara gönderilirken, mezun olamayanlara

.....

47 Huzur imtihanları, bizzat padişahın hazır bulunduğu bir heyetin önünde icra edilirdi. Bu imtihanlarda padişah da sorular sorar; aldığı doğru cevaplardan memnun olursa talebeye çeşitli hediyeler ihsan ederdi. (Y.N)

48 BOA., İDH., nr. 16977.

49 *KHO Arşivi*, "Mekatib-i Askeriyenin Tahsil ve İdaresi Hakkında Şeref-sünuh olan karar-ı âli", 15 Mayıs 1290.

da mümtaz sıfatı verilerek orduda seçkin birliklerde istihdam edilmeleri kararlaştırılmıştır.<sup>50</sup>

Goltz'un Osmanlı hizmetine girmesi ve Harbiye Mektebinde göreve başlamasıyla birlikte yurtdışına eğitim için gönderilecek zabıt adayları ile Harbiye mezunu zabitanın bundan böyle Almanya'ya gönderilmesi kararlaştırılmıştır. Goltz'un gelişinden kısa bir süre sonra Almanya'ya gönderilecek 12 zabitten oluşan ilk grup 10 Ağustos 1883'de Bükreş üzerinden Berlin'e gönderilmiştir. Bu gönderilenlerden ikisi kurmay subaydır.<sup>51</sup> Almanya'ya gönderilenler kurmay değillerse Türkiye'deki gibi üç yıllık Erkan-ı Harbiye Mektebinde eğitime tabi olurlardı. Bunlar ilk geldiklerinde kısa bir dil eğitimi aldıktan sonra sınıf ve branşlarına göre eğitime tabi tutulmakta idiler.<sup>52</sup> Almanya'da eğitime tabi tutulan zabitan eğitimin sonunda askerî manevralara katılarak tecrübelerini artırmakta idiler. Bu manevralarda edindikleri tecrübeyi daha sonra ülkeye döndüklerinde verdikleri derslerde veya kıt'alarda maiyetlerine de aktararak bilgi birikimini artırmaya çalışırlardı.<sup>53</sup> Kurmay subaylar ise ya dil eğitimi için, ya da teknik konularda eğitim için gönderilirdi. Yurtdışında eğitime gönderilen subaylara günümüzde de olduğu gibi yurda gelişlerinde gördüklerini bir rapor halinde sunmaları isteniyordu. Bu raporlar askerî erkanın ya da siyasilerin faaliyetlerine yön veren önemli istihbarî bilgiler arasında değerlendirilmekte idi.<sup>54</sup> Sultan II. Abdülhamit döneminde temelleri atılan bu ilişkiler aslında Osmanlı Devleti'nin yıkılışına kadar sürecek olan askerî işbirliğinin de pekişmesine yol açmıştır.

Sultan II. Abdülhamit döneminde Almanya dışında yurtdışına başka ülkelere de eğitim için askerî öğrenciler gönderilmiştir. Rusya ile yapılan savaşlar bir yana denge siyasetini dikkate alan Osmanlı Devleti, 1887 yılında yurtdışı tahsil kapsamında Harbiye Mektebi mezunu beş zabiti Rusça öğrenmek üzere kısa süreliğine

.....

50 İsrail Kurtcephe-Mustafa Balcıoğlu, *Kara Harp Okulu Tarihi*, s. 60-61.

51 BOA. Y.PRK. ASK., nr. 19/60.

52 BOA. Y.A.HUS., nr. 177/86.

53 BOA. A.MKT.MHM., nr. 493/67; BOA.Y.PRK.BŞK., nr. 12/3.

54 BOA. Y.MTV., nr. 17/19; BOA.,Y.PRK.ASK., nr. 59/55, 83/5.



St. Petersburg'a göndermiştir. Giden zabitan orada Hassa Ordusu subaylarıyla birlikte dersler gördüğü gibi, atış eğitimlerine de katıldıkları bilinmektedir.<sup>55</sup> Erkan-1 Harp Yüzbaşısı Salih Sabri ile Yüzbaşı Ahmet Sedat bu eğitimleri sırasında nişan ve madalyalarla taltif edilmişler, İstanbul'a döndükten sonra Erkan-1 Harbiye Riyaseti Tercüme Şubesinde görev almışlar; Harbiye Mektebinde de Rusça dersi öğretmenliği yapmışlar, kitap ve sözlükler yayımlamışlardır.<sup>56</sup>

Harbiye Mektebinde görevine devam eden Goltz Paşa Ekim 1889'da Almanya'ya yazdığı raporda: *'Almanya'ya gönderilecek Osmanlı subaylarının Alman imparatoruna olan sadakatlerine göre mi, yoksa öğrendikleri ile kendisine yardıma hazır ve fikren mutabık olanlar arasından mı seçilmesi gerektiğini'* sormuş; aldığı cevapta askerlik sanatına olan kabiliyetlerinden çok, Alman hayranı olmalarına dikkat edilmesi hususunun ihtar edildiği değerlendirilmektedir.<sup>57</sup> Almanya'ya eğitim için subay gönderilmesi fikri, Goltz Paşa ile birlikte orduda başlayan Almanlaştırma veya Alman yaklaşması programının aslında Almanya için en yararlı yanıydı. Ancak gerekli liyakatli subay seçiminde titiz davranılmaması, gerekse gidenlere askerî eğitimden çok Alman ordusunun haşmet ve büyüklüğünün gösterilmesiyle yetinilmesi bu uygulamadan iyi sonuç sağlanamamasının en başta gelen sebebi olmuştur.<sup>58</sup> Bizzat Sultan II. Abdülhamit; *'Giden paşa-zadelerin askerlik mesleğini öğreneceklerine, eğlence ve sefahat ile vakit geçirdiklerini, sonra da gelip kendini beğenmiş bir tavırla arkadaşlarını ve ihtiyar komutanları küçümsediklerini'* kaydederek yakındığı bilinmektedir.<sup>59</sup> Gidenlerin bir kısmı da II. Abdülhamit'in yanında Alman subaylara nasıl yaverlik verilmişse Alman imparatoru tarafından Türk subaylarına yaverlik payesi verilmiştir. Bu gibi durumlar da Alman hayranlığının artmasına orduda Almancı bir akımın güçlenmesine yol açmıştır.

•••••

55 BOA, Y.A.HUS., 198/56; 199/19.

56 BOA, İ.DH., nr. 88898; 97135. Ayrıca bk., Mehmed Esad, *Mir'at-ı Mekteb-i Harbiye*, İstanbul 1310, s., 575-576

57 İlber Ortaylı, *Osmanlı İmparatorluğunda Alman Nüfuzu*, s., 67.

58 İlber Ortaylı, *Osmanlı İmparatorluğunda Alman Nüfuzu*, s., 67-68.

59 Sultan Abdülhamit, *Siyasî Hatıratım*, Hz. Ali Vehbi Bey, Hareket Yay., İstanbul 1974, s. 74.

Alman askerî heyetlerinin bir yandan Harbiye Mektebinde eğitim ve öğretim faaliyetleri devam ederken, diğer yandan da dönemin ünlü Alman silah firmaları Krupp, Mauser ve Loewe adına Osmanlı ordusundan siparişler aldıkları da bir gerçektir. Bu sadece kara ordusu için değil, deniz ve jandarma sınıfı birliklerin ihtiyaçlarını da kapsayacak derecede geniş bir alanı içine alan Almanya için oldukça cazip bir pazar ortamı sunuyordu.<sup>60</sup>

Zaman içinde İstanbul'daki Harbiye Mektebi'nin yükünü hafifletmek, mektepli subay ihtiyacını karşılayabilmek amacıyla 1905 yılında beş ordu merkezinde (Edirne, Manastır, Erzincan, Şam ve Bağdat) birer Harbiye Mektebi açılması kararlaştırılmıştır. Ancak bu okullar çok uzun ömürlü olmamış, II. Meşrutiyetin ilanı ile lağvedilmiştir.<sup>61</sup> İstanbul dışında Harbiye Mekteplerinin açılmasının Sultan II. Abdülhamit'in vehminden kaynaklandığı yorumları yapılsa da bunun doğru olmadığı değerlendirilmektedir. Bu görüşe göre II. Abdülhamit, ağabeyi Sultan Abdülaziz'in Harbiyelilerin de dahil olduğu bir darbe ile iktidardan indirildiği görüşünden hareketle bütün Harbiyelilerin İstanbul'da kalmasını güya hoş görmemiştir. Hatta Harbiye Mektebinde verilen silah talimi derslerinde öğrencilerin kullandığı tüfeklerin mekanizmalarının söküldüğü, öğrencilere atış talimi yaptırılmadığı, cephane verilmediğine dair ifadeler o devrin öğrencilerinin hatıralarında da sıkça geçmektedir.<sup>62</sup> Aslında bütün bunların bir vehimden ziyade, tedbir amaçlı olduğu değerlendirilmektedir. Keza, günümüzde de Harp Okulunda verilen silahlı eğitimlerde olsun, atış talimlerinde olsun son derece sıkı emniyet tedbirleri alınarak bu eğitimlerin yürütüldüğü bilinmektedir. XX. yüzyılın başlarında dünyadaki gelişmeleri yakından takip eden Osmanlı idarecileri, aslında orduyu gelecekte idare edecek zabıt kadrosunun mektepli subaylardan oluşması noktasında büyük gayretler harcamıştır. Ancak, ordu merkezlerinde açılan okulların eğitim-öğretim,

.....

60 İlber Ortaylı, *Osmanlı İmparatorluğunda Alman Nüfuzu*, s., 68-69.

61 *Salname-i Askerî*, İstanbul 1324 (1908). Ayrıca bk., İsrail Kurtcephe- Mustafa Balcıoğlu, *Kara Harp Okulu Tarihi*, s. 160.

62 Rahmi Apak, *Yetmişlik Bir Subayın Hatıraları*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1988, s. 12.

idarî ve lojistik açıdan tam anlamıyla desteklenememesi, denetimin yapılamaması gibi gerekçelerle kapatılmak durumunda kalınmıştır.

## II. Abdülhamit Devrinden II. Meşrutiyete Uzanan Süreçte Ordu-Siyaset İlişkileri

Harbiye Mektebi'nin eğitim ve teşkilat sisteminin yeniden düzenlenmesinde yaptığı çalışmaların dışında Osmanlı Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisliğinin İkinci Başkanlığına kadar yükselen Colmar von der Goltz Paşa 1883 yılından Kasım 1895'e kadar tam 12 yıl Osmanlı Ordusu hizmetinde bulundu. Goltz Paşa, askerî okullardaki öğretmenliği sırasında yetişen subaylar üzerinde müspet etki bıraktı ve Osmanlı askerî gücünü, âdeta Alman ordusunun doğu birlikleri haline getirmek için büyük gayretler harcadı.<sup>63</sup> Bundan başka Osmanlı ordusunun muharip gücünü oluşturan piyade, topçu ve süvari sınıfına ait en üst dairelerin (komutanlıklar) başkanlıkları da Alman subaylara devredildi.<sup>64</sup> Goltz Paşa'nın gayretleriyle yeniden yapılandırılan Harbiye Mektebi ve bunun bir üst eğitim kurumu olan Erkan-ı Harbiye Mektebi (Harp Akademileri), öğrenci alım faaliyetlerinde ve sınav sisteminde getirilen yeniliklerle deyim yerindeyse memleketin en yetenekli, en zeki ve aynı zamanda en iktidar heveslisi subaylarını bünyesinde topladı.<sup>65</sup> Osmanlı Devleti'nin yıkılışına yol açan Birinci Dünya Savaşı cephelerini yönetenlerle, Mütareke Döneminin kargaşa ortamında ülke için bir çıkış yolu arayışında bulunan kesim daha sonra İstiklal Harbini yöneterek zafer kazanan ve Cumhuriyeti kuran subay kadrosunun çoğunluğu Harbiye Mektebi ve Harp Akademisinden yetişmişti. Goltz Paşa ve takipçilerinin fikrî anlamda, askerî eğitim ve taktik konularında bu kadro üzerinde önemli etkilerinin olduğu bir gerçektir. Nitekim

.....

63 Colmar von der Goltz'un mektupları için bk. Hayri Mutluçağ, "Dost Bildiklerimiz ve Ordumuzu Islah İçin İçimizde Bulundurduklarımızın Marifetleri", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi (BTDD.)*, Sayı:12, Eylül 1968, s. 34-41.

64 Peter Mansfield, *Osmanlı Sonrası Türkiye ve Arap Dünyası*, (çev.N.Ülken), İstanbul 1975, s. 34.

65 Mansfield, *a.g.e.*, s. 34-37.

Goltz Paşa ve yardımcılarının eğittikleri bazı subaylar, Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin Almanya safında yer almasında önemli rol oynadılar<sup>66</sup>.

Daha açık bir ifadeyle belirtmek icap ederse Osmanlı Devleti'nde çağdaşlaşma veya Batılılaşma hamlesinin devlet tarafından ele alınıp uygulanmasına disiplinli askerî kadrodan başlanması, devletin/imparatorluğun gerçek anlamda aydınlarının askerlerden meydana gelmesine yol açtı. Bu süreçte ordunun tüm gücünün silaha dayanmakta aranmasına son verilip kafa yapısının, düşüncelerin yani zihinlerin/zihniyetin olgunlaştırılmasına büyük itina/özen gösterildi. Harbiye Mektebinde hürriyetçi/özgürlükçü fikirlere mensup öğretmen subayların; "...Bu ülkede aydın kişiler komitesine muhtacız"<sup>67</sup> telkinleri ile eğitilen subay adayları; istikbalde oluşturmayı düşündükleri ideal topluma, Sultan II. Abdülhamit devri toplumunun uymadığını ifade ederek, kendilerini toplumsal bir tabip hüviyeti ile devletin kurtarıcıları olarak görerek harekete geçtiler.<sup>68</sup> Aslında Harbiye Mektebi'nde yoğun bir eğitim ve bilgi bombardımanı ile yetiştirilen bu subay adaylarının fikirleri, batı etiketli kültürle tam bir tarih bilincine ulaşmamış, hatta bir kısmı içinde yaşadığı topluma yabancılaşmıştı.<sup>69</sup> Bütün bunlara rağmen, orduda modernleşme çabalarına yönelik bu girişimler, çok geçmeden semeresini vermiş, Osmanlı ordusunda ileriye görebilen düşünce yapısına sahip bir kadro zaman içinde oluşmuştu. Bunun ispatını II. Meşrutiyetin ilanında ordunun oynadığı rolde ve Askerî Tıbbiye ve öğrencilerinin kurdukları -Harbiye Mektebi öğrencilerinin destekledikleri- İttihat ve Terakki Cemiyetinde (İTC) bulmak mümkündür. Nitekim, Genç/Jön Türklerin kurdukları İttihat ve Terakkî Cemiyeti<sup>70</sup>, büyük ölçüde

.....

66 Almanların yanında yer almamızı tenkid eden kişilerden birisi de o dönemin kurmay subaylarından biri olan Ahmet İzzet Paşa'dır. Ahmet İzzet Paşa'nın yorumları hakkında bk., Ahmet İzzet Paşa, "Mareşal Ahmet İzzet Paşa'nın Hatıratı", *Akşam* nr. 3430, 30 Nisan 1928.

67 Asım Gündüz, *Hatıralarım*, (haz. İhsan Ilgar), İstanbul 1973, s. 21-22.

68 Şerif Mardin, *Jön Türklerin Siyasî Fikirleri 1895-1908*, İstanbul 1983, s. 16-17.

69 Ahmet Bedevi Kuran, *Harbiye Mektebinde Hürriyet Mücadelesi*, İstanbul Tarihsiz, s. 15.

70 İttihat ve Terakkî Cemiyeti hakkında geniş bilgi için bk. Tarık Zafer Tunaya,

ordu mensuplarınca desteklenmekte idi. XX. yüzyıl başlarında ortaya çıkan Makedonya Meselesinden dolayı<sup>71</sup>, büyük devletlerin yaptıkları baskılar<sup>72</sup>, Osmanlı idarecileri tarafından reddedilince Avrupa ve Amerikan kamuoyları Türkler aleyhine çevrilmiş oldu.<sup>73</sup> Reval Mülakatında<sup>74</sup> büyük devletlerin Osmanlı Devleti aleyhine aldıkları kararlar protesto edildiği gibi<sup>75</sup>, bu durum İttihat ve Terakkî Cemiyetini son derecede endişeye düşürdü. III. Ordunun büyük ölçüde desteğini sağlamış olan cemiyet, -rejim değiştirerek büyük devletlerin baskısının azaltılabileceği düşüncesi ile- bir hükûmet darbesi yaparak meşrutiyeti ilan etmek için<sup>76</sup>, bütün gücü ile hare-

.....

*Türkiye’de Siyasî Partiler*, İstanbul 1984, I, 19-37; Şükrü Hanioglu, *Bir Siyasal Örgüt Olarak İttihat ve Terakkî Cemiyeti ve Jön Türklük (1889-1902)*, İstanbul 1985, s. 173-202; Feroz Ahmet, *İttihat ve Terakkî*, (çev. Nuran Yavuz), İstanbul 1986, s. 17-36.

71 Makedonya Meselesi, büyük devletlerin Balkanlarda kalan son Osmanlı topraklarını da almak amacıyla sun’i olarak ihdas ettikleri bir problemdi. Özellikle bu konu hakkında son dönemlerde pek çok araştırma eser kaleme alınmıştır. Geniş bilgi için bk., Mahir Aydın, *Şarkî Rumeli Vilayeti*, Ankara 1992; Güler Kıvrak, “Makedonya Meselesi”, M. Ü. Türkiyat Enstitüsü Basılmamış Doktora tezi, İstanbul 1997; Kemal Beydilli, “II. Abdülhamid Devrinde Makedonya Meselesine Dair”, *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, Sy: 9, İstanbul 1989, s. 77-98. Ayrıca tarafımızdan da o döneme dair bir vesika değerlendirilmiştir (Zekeriya Türkmen, “Makedonya Meselesinin Çıkmasında İngiltere’nin Rolüne Dair Bir Vesika”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, Sy: 61, Ağustos 1989, s. 85-106).

72 Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi*, c.I/1, Ankara 1983, s. 183-185; Tahsin Uzer, *Makedonya’da Eşkıyalık ve Son Osmanlı Yönetimi*, Ankara 1987, s. 84.

73 Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Yıldız Esas Evrakı (YEE.), Sadrazam Kâmil Paşa Evrakı, nr. 3136, Ds: 86/32.

74 8-9 Haziran 1908’de İngiltere ve Rusya delegeleri Reval’de bir görüşme yaparak Makedonya ve Boğazlar konusunda bir takım gizli kararlar alarak Osmanlı idarecilerini endişeye düşürmüşlerdi (M. S. Anderson, *The Eastern Question 1774-1923*, New York 1966, s. 271; Lord Kinross, *Atatürk: Bir Milletten Yeniden Doğuşu*, (çev. Necdet Sander), İstanbul 1981, s. 58).

75 Ali Cevat Bey, *II.Meşrutiyetin İlanı ve 31Mart Hadisesi* (yay. haz. Faik Reşit Unat), Ankara 1983, s. 158.

76 C.R. Buxton, *Turkey In Revolution*, London 1909, s. 53-54; Sir Edward Pears, *Forty Years In Constantinople*, London 1916, s. 287.

kete geçti.<sup>77</sup> Bu hareketin içinde Harbiye Mektebi mensubu idareci ve öğretmenler kadar, öğrencilerin de yer aldığı bilinmektedir.

XX. yüzyılın başlarında Avrupa'da, Osmanlı Devleti aleyhine cereyan eden siyasî gelişmeler, ordu mensuplarının siyasî cereyanlara/ fırka veya cemiyetlere daha fazla sempati duymalarına imkân tanıdı. Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu vaziyetin, kısacası kötü talihinin ancak siyasî yollarla çözümleneceğine yönelik inanç ve düşünceler, subayların İttihat ve Terakkî Cemiyetine yönelmelerini hızlandırdı.<sup>78</sup> Meşrutiyetin ilânından on gün evvel saraya bir telgraf çeken Rumeli Müfettişi Hüseyin Hilmi Paşa, III. Ordu subaylarının hemen hepsinin cemiyet ile alakası olduğunu yazıyor, siyasî suçlardan dolayı tutuklu bulunan subayların bırakılmasını istiyordu.<sup>79</sup> Cemiyet ve ordu, meşrutiyetin yeniden ilanını ile bütün sorunların çözümleneceğini, Osmanlı Devleti'nin sıkıntılardan kurtulabileceğini düşünüyordu. Bu fikirden hareketle Sultan II. Abdülhamit idaresine karşı başkaldırı niteliğindeki ilk fiilî hareket, III. Ordu subaylarından Resneli Binbaşı Ahmet Niyazi Bey tarafından başlatıldı<sup>80</sup>; Yıldız Sarayına çekilen telgraflarda anayasanın yeniden yürürlüğe konması, Meşrutiyetin yeniden ilanını istendi.<sup>81</sup> III. Ordunun bu istekleri Osmanlı coğrafyasının Rumeli halkı tarafından da tasvip görünce, İttihat ve Terakkî Cemiyeti kendiliğinden Selanik'te 23 Temmuz 1908'de meşrutiyeti ilan etti; kamuoyunun baskısı üzerine II. Abdülhamit 23 Temmuz 1908'de anayasayı yürürlüğe koymak

.....

77 Ahmet Bedevi Kuran, *İnkılâp Tarihimiz ve İttihat ve Terakkî*, İstanbul 1948, s. 248-249.

78 Bu sırada Harbiye Nezareti ise ordu mensuplarının siyasetten ayrılmasını istiyor ve bu yolda sık sık emirler yayınlıyordu (*Takvim-i Vekayi*, nr. 136, 15 Şubat 1324).

79 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "1908 Yılında II.Meşrutiyet Ne Suretle İlan Edildiğine Dair Vesikalar", *Bellekten*, XX/70, Ankara 1955, s. 135.

80 Resneli Niyazi, 200 kadar gönüllü askeri ile 3 Temmuz 1908 dağa çıkarak Meşrutiyetin yürürlüğe konmasını istemişti (Kolağası Resneli Niyazi, *Hatırat-ı Niyazi*, İstanbul 1326, s. 73).

81 BOA. YEE., Kısım: 23, Evrak: 2046, Zarf: 12, Karton: 71; Ayrıca bk. İsmail Hami Danişment, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, İstanbul 1972, IV, 360-361.

mecburiyetinde kaldı.<sup>82</sup> Sırtını orduya dayayan cemiyet, bütün devlet işlerine el atmaya başlayınca, saray-hükûmet-cemiyet arasında mücadele birtakım bunalımlara yol açtı. Cemiyet tarafından “meşrutiyet bekçisi, koruyucusu” ilân edilen III. Ordu da tamamen siyasîleşmiş oldu. Ordunun siyasîleşmesinde aslında temelleri Kaehler ve Goltz’un gelişiyle başlatılmış olan çağdaşlaşma hamlesinin büyük etkisi olduğu bir gerçektir.

Nitekim, skerlik eğitimi için yurda Alman askerî uzmanlar davet edilirken birçok subay da Alman birliklerine gönderilmiştir. Bu suretle orduda Alman nüfuzu artmaya başlamıştır. Keza Almanya’da yetişen subaylar, Birinci Dünya Savaşı’nda ordunun denetimini üstlenecek Alman komutanlarla koordinasyonun sağlanmasında önemli rol üsleneklerdi.<sup>83</sup>

### Sonuç Yerine

Sultan II. Abdülhamit döneminde, modern anlamda ordunun teşkilat ve eğitim sisteminde yapılan düzenlemeler, zabitlerin görevlerini daha da standartlaştırdığı gibi, daha önceden var olan (malî, idarî sahadaki) görev ve yetkileri kaldırdı ve bunları sadece askerî alanla sınırlandırdı. Harbiye Mektebinde verilen modern eğitimle beraber, batı kültürü artık sınırlı kaynaklarla da olsa, zabıt adaylarının ilgisini çekmeye başladı. Ordunun geniş ölçüde kalkınmasını sağlamak maksadıyla daha başka çarelere de başvuruldu. Bilhassa Avrupa’nın askerî alanda ileri durumda olan ülkelerine hem eğitim-öğretim yapmak, hem de yenilikleri takip etmek amacıyla subaylar gönderilmesi kararlaştırıldı.<sup>84</sup> Değişik Avrupa ülkelerine eğitim için subay gönderilmesi, sırf Avrupa devletlerine hoş gö-

.....

82 Yusuf Hikmet Bayur, *a.g.e.*, c. I/2, s. 20-21; Danişment, *a.g.e.*, s. 356; Ahmet İzzet Paşa da hatıralarında meşrutiyetin ilanının büyük ümitleri beraberinde getirdiğini ifade eder, bk., Ahmet İzzet Paşa, “Mareşal Ahmet İzzet Paşa’nın Hatıratı”, *Akşam* nr. 3433, 3 Mayıs 1928.

83 Mustafa Gençoğlu, “Sultan II. Abdülhamit’in Yurtdışı Eğitim Politikası”, *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, IV/2, Kırıkkale, Temmuz 2014, s. 67.

84 *Düstür*, İkinci Tertip, I, 108; *Takvim-i Vekayi (TV)*, nr. 821, 30 Nisan 1325.

rünmek ve sadece bir devlete (Fransa veya Almanya) yanaşılmadığı hissini vermek hedefini güdüyordu. Avrupa ülkelerinde tahsil gören subaylar, sadece askerî eğitim almakla kalmadılar; bunun yanında o ülkelerdeki modern siyasî fikirlerin, hürriyet, eşitlik, vatan sevgisi ve devlet şuurı gibi değerlerin de kaçınılmaz olarak etkisi altında kaldılar.

Osmanlı aydınlarının yıkılmakta olan devletin kurtarılmasını hedefleyen fikir ve düşünceleri, zamanla Harbiye Mektebi'nde öğrencileri ve bu okuldan mezun olmuş subayları da etkileyerek onların siyasî ortama atılmalarına yol açtı. Osmanlı ordusunun siyasîleşmesinde 1880'lerden 1908'lere uzanan ve son derece değişken, hareketli ve sarsıcı bir dönem olarak adlandırılan o 28 yıllık bir tarih sürecinin önemli yer tuttuğunu belirtmek gerekir. Öte yandan, adı geçen dönemin siyasî, toplumsal, iktisadî ve askerî buhranları içerisinde sürüklenen Osmanlı subayı, bir dizi siyasî-askerî-iktisadî ve toplumsal şokun etkisi altında kaldı.<sup>85</sup> XIX. yüzyılın sonlarına doğru Harbiye Mektebi'nde ve Erkân-ı Harbiye Mektebinde okuyan askerî öğrenciler ve genç subaylar arasında muhafazakâr, liberal, milliyetçi, marksist, materyalist ve batıcı olmak üzere çeşitli fikirlerin varlığı dikkati çekmektedir.<sup>86</sup> Netice itibariyle modernleşme sürecinde Osmanlı ordusu zaman izinde değişirken, subayların da bu değişimden nasibini alması kaçınılmazdı. Bu geçiş döneminde sadece subaylar değil, neferler de siyasî ortama girmeye başladıkları görülür.

•••••

85 Ahmet Turan Alkan, *İkinci Meşrutiyet Devrinde Ordu ve Siyaset*, Ankara 1992, s. 25.

86 Rıza Nur, *Hayat ve Hatıratım* (Yay.Hz. A.Dilipak), İstanbul 1992, I, 96-99 ve 113-117.